IX-XALATA TAL-IMSEĦBIN TAL-GĦAQDA

Kienet għodwa mill-isbaħ fi dħul ix-xahar ta' Awissu. Żiffa ta' riħ fuq kienet tfewweġ ħelu u ttaffi s-sħana tas-sajf, u sħab kbir bajdani, donnu kobob ta' tajjar imgeddes, kien jiġġiera ħafif mal-firxa tas-sema, igħatti x-xemx u jħabbar il-għarixa ta' Santa Marija. Kien l-eqqel tas-sajf, imma kont tistħajlu jum ta' ħruġ ir-rebbiegħa.

F'xi d-disgħa lqtajna ħdejn Berġa Kastilja, tnax l-imsieħeb tal-Għaqda. Tnax il-wieħed? jiġifieri, tnax il-fomm daħkani, tnax il-wiċċ hieni, tnax il-qalb ferħana. Wara x-xogħol iebes tal-iskola, wara t-taħbit qalil tal-eżamijiet, li huma l-imrar tal-ħajja tal-imsejknin studenti, ħarġa bħal din barra mill-Belt, fil-beraħ tar-raba' u max-xtut tal-baħar, kienet l-aħjar duwa biex treġġa' fina l-ħajja u s-saħħa ta' żgħożitna.

Tlaqna mill-Belt f'karozza kbira, ġbidna għall-Imsida, għaddejna mill-wied ta' Birkirkara u bqajna sejjrin il-Musta. Hemmekk waqafna u dħalna daħla l-Knisja, xhieda tal-ħila Maltija u xbieha tal-kobor tas-smewwiet. Rajna x-xogħol tal-koppla, li għoddu wasal fl-aħħar, iżda l-aktar li stagħġibna mhux bit-tinqix imdieheb tas-saqaf, imma bid-dehen ta' min ħaseb, ħadem u talla' hemm fuq dak l-armâr tal-għaġeb li jilħaq mal-koppla kollha minn fuq s'isfel u jdur magħha dawra mejt. Ħadd, ħlief il-Maltin, ma kellu l-ħila jindaħal għal xogħol bħal dak.

Ħriġna mill-Musta, għaddejna miż-Żebbieħ għall-Imġarr. Fis-sajf ir-raba' tagħna, nieqes mill-ilma, ma fihx x'tara. Ħdura ta' xejn, ħlief xi roqgħa qamħirrum l'hawn u l'hemm, xi erba' għeruq tal-bħajra, u ftit saqwi madwar xi sienja. L-anqas ħaddiema ma kont tara fil-għelieqi. Kollox ħiemed; il-ħajja tar-raba' kienet donnha rieqda, imma mqar fil-ħemda tagħhom dawk l-inħawi kienu jidhru sbieħ għalina, isbaħ mid-dieq mudlam tal-Belt.

L-Imġarr kellha tkun il-waqfa u l-ikla ta' nofs-in-nhar. Għalhekk malli wasalna, morna għand Ġużepp ta' Lieni, tal-ħanut, biex nuruh ma' min sa jkollu x'jaqsam f'nofs-in-nhar. Rajna l-knisja li qiegħda tinbena. Ilhom is-snin jaħdmu fiha, issa waslu biex isaqqfuha. Tistagħġeb kif kellhom ħila jtellgħuha, neqsin minn kull għajnuna barranija. Iżda kollox tista' l-ħeġġa lejn id-Dar t'Alla u t-tama f'Alla waħdu.

Kif konna l-Imġarr, morna nfittxu biex neħduh magħna l-ħabib tagħna u seħibna fl-Università, Orazju Vella. Qbadna

t-triq fejn dehrilna li għandna nsibuh, iżda ma konniex nafu fejn joqgħod. Mara xwejjħa, bil-maktur f'rasha, xirfet fil-bieb biex tara x'aħna u min aħna. Morna fuqha u staqsejnieha: "Marì, fejn joqgħod Grezzju Vella?"

"E?" weġbitna, b'għajnejha msammrin fuqna, tiflina minn fuq s'isfel wieħed, wieħed.

"Fejn joqgħod Grezzju Vella?" irġajna staqsejnieha.

"E?" tenniet ix-xwejjħa, bla ma qalgħet għajnejha minn fuqna.

"Fejn joqgħod Grezzju Vella?" staqsejnieha għat-tielet darba, b'leħen aktar għoli.

Fl-aħħar donnha stenbħet mill-għaġeb tagħha, refgħet rasha lejna u qalet "Koss, taf li ma fhimtkomx? għax minn din—u messet b'idha widnitha l-leminijja — ma tantx nieħu." Hawn Toni Buttigieg waħħal idejh it-tnejn madwar ħalqu, resaq lejn ix-xiħa u żarżrilha f'widnejha, biex tieħu żgur: "Fejn joqgħod Grezzju Vella?"

"Ee! issa fhimtek;" wieġbet, "Grezzju, iwa...." Imma ma laħqetx temmet il-kelma li ma narawx 'l Grezzju tagħna ħiereġ minn bieb hemm fil-qrib, ġejj ferħan jiltaqa' magħna. Sellimna lix-xiħa b'rasna u b'idejna, għax bil-kliem kien għal xejn, u tlaqna.

Mill-Imġarr għal Għajn Tuffiħa. Sibna ċaqliqa ġmielha. X'nagħmlu? Ngħumu? Bandiera ħamra tperper fuq it-torri kienet twissina biex ma ngħumux, iżda aħna ma domniex naħsbuha wisq. F'kemm ili ngħid, sitta minna, li kellhom il-ħwejjeġ tal-għawm, kienu qegħdin iżiġġu, bħal ħut, fl-ilma; min igħum wiċċu 'l fuq, min għal ġenbu, min bil-qama, min jogħdos, min jaqbeż mill-blat. Iżda kellna ftit tal-għaqal biex ma nitbiegħdux mill-art, għax mal-baħar ma tridx tilgħab, u ċ-ċaqliqa aktar kienet tinħass milli kienet tidher.

F'nofs-in-nhar konna għadna ngħumu, u konna nibqgħu ngħumu aktar kieku sħabna ma xebgħux jixxemmxu fuq ir-ramel. Tlajna, ilbisna u qbadna l-mogħdija mexjin kemm kemm nitħarrku, għalkemm kellna seba' mitt sena li naslu, għax issa l-ħin u l-għawma bdew jagħmlu tagħhom fuqna sewwa.

Għalkemm ma konniex naraw is-siegħa u l-ħin li nintasbu għall-ikel, ma ridniex nibqgħu sejrin bla ma naraw il-fdal ta'dik il-Villa Rumana fil-wied ta' Għajn Tuffieħa. L-ewwel ma ntebaħ biha kien il-Perit Rizzu, erba' snin ilu, waqt it-taħfir għal xi xogħlijiet tal-ilma. Il-Prof. Sir Tem. Zammit, malli sema', târ għal hemmekk, qabbad minnufih il-ħaddiema jħammlu l-ħamrija u kixef il-bini ta' dar sabiħa ta' żmien ir-Rumani. It-tifsila tad-dar għadha tidher tajjeb; kienet dar ta' xi wieħed għâni bħalma tixhed il-qiegħa tagħha miksija b'irħam u mużajk mill-isbaħ. Il-Prof. Zammit jaħseb li dik id-dar inbniet xi 100 sena wara Kristu.

U mid-dar imġarrfa ta' Ruman għâni għad-dar xemxija ta' Ġużepp ta' Lieni. Sibnieh jistenniena, iberred u jsaħħan biex l-ikel jibqa f'siktu. Mejda mifruxa nadif u mgħammra kif imiss. Dorna magħha dawramejt, u biex jagħlaq id-dawra stedinna l-kappillan tar-raħal Dun Edgar Salomone, raġel ferrieħi, dħuli kemm tridu, ħabrieki, jiġri u jaħdem dejjem għal dawk in-nies merħijin f'idejh. Berkilna l-mejda, u minnufih kull ħadd medd idejh għax-xogħol. X'hena ħassejna f'qalbna dak il-ħin! Qatt daqs dak il-ħin ma ħassejna ruħna marbutin flimkien! Mhux rabta ta' ħbeberija biss, iżda rabta ta' aħwa, ta' familja waħda tiekol minn fuq mejda waħda. U kilna u xrobna għal qalbna u dħakna u għajjatna u nbixna lil xulxin u, għal ħin wieħed insejna t-taħbit qalil tal-iskola u tal-eżamijiet. Żiedu jħawwrulna l-mejda l-ħrejjef jew praspar ta' Konzu ż-Żebbuġi. Kullħadd maqsum bid-daħk hu u jisma' kif darba fil-quddiesa talewwel Konzu paspar litanija li qatt ma kien qalha f'għomru; kif darba lil waħda mara raħlija urieha minn fejn tgħaddi mill-Furjana għal Belt, u mitt praspura oħra.

Wasalna fl-aħħar. Kien jonqos li jqum xi ħadd u jgħid erba' kelmiet għas-saħħa ta' min kellna nixorbu l-aħħar qatra. Wieħed iqabbeż il-ieħor u ħadd ma jrid jaqbeż hu. Toni Buttigieg b'tazza nbid quddiemu, iħares lejha sieket donnu qiegħed jara jilmaw fiha l-ħsebijiet ta' moħħu. F'daqqa waħda Dun Karm il-poëta tâh in-nar; qallu:

> Ixrob dik it-tazza nbid
> w-issib xi tgħid kemm trid,

U Toni xorobha, u l-kliem beda jgelgel minn fommu bħal wied imfawwar. Tkellem fuq il-Għaqda, fuq l-imseħbin, fuq l-eżamijiet, jew aħjar fuq ir-rebħa tal-istudenti tal-Għaqda fl-eżamijiet, faħħar lil kullħadd, barra minnu n-nifsu, u lil kullħadd xtieq ġieh u risq.

Tkellem inbagħad Dun Karm u, bi kliem safi daqs l-ilma li jnixxi mill-blat, feraħ lill-istudenti tal-Għaqda, li rebħu l-premijiet kollha, ħeġġiġhom biex iżommu dejjem sħiħ fit-tagħlim u wissiehom li l-ħedma tagħhom għall-Malti għandha tkun imnissla biss mill-imħabba lejn Artna u mill-imħabba lejn it-tagħlim.

Wara l-ikel il-kappillan stedinna mmorru d-dar tiegħu. X'għaxqa ta' dar! bejta tal-hena! Raba' quddiemha u raba' warajha; minn kull fejn tħares tara l-kobor tas-smewwiet mifruxin fuqek u tħossok toħroġ barra minnek in-nifsek u tintilef fil-kobor tal-ħolqien. Imdendlin mal-ħitan il-kappillan uriena ħafna tifkiriet tal-Gwerra l-Kbira: balal, azzarini, elmijiet, xwabel, maskri u ħafna ħwejjeġ oħra, li hu jgħożżhom bħala tifkira ta' dawk iż-żmenijiet qalila, meta hu kien jagħmel dmiru ta' qassis mas-suldati.

Għaddejna siegħa jew aktar għar-rwieħ ħdejn bieb id-dar. Min bil-qegħda fuq bank tal-ħaġar, min jitbandal fuq pultruna, min mixħut minn tulu fuq il-bankina, min idaħħan, min igħid ħaġa u min oħra. Tħadditna fuq kollox, iżda dur, dur, dur sa fl-aħħar il-kliem waqa' fuq il-Malti. Xebbaħna l-Malti ma' ilsna oħra li n-nisel tagħhom mitluf fid-dlam taż-żmien; kibru ftit ftit bi kliem barrani; kienu mmaqdrin minn nieshom, li aktar kienu jħobbu l-ilsna barranin; iżda fl-aħħar rebħu u kellhom minn kullħadd il-ġieh li ħaqqhom. Għidna: Min jaf għadx jiġrilu hekk lill-Malti wkoll?

Ma xtaqniex nitħarrku minn hemm. Konna għal qalbna, nistrieħu għad-dell u għar-rwieħ u nitħaddtu fuq ħwejjeġ li jfejjdu u jogħġbu. Imma l-ħin beda jross. Għalkemm fuq qalbna, ħteġilna nitilqu. Sellimna lill-kappillan, iżżejnieh ħajr minn qalbna u tlaqna b'tifkiriet sbieħ li ma ninsewhomx malajr.

Mill-Imġarr ġbidna għal San Pawl il-Baħar mill-Pwales. Waqafna San Pawl il-Baħar. Tħajjarna nerġgħu ngħumu, imma bqajna bil-ħajra biss, għax ma kellniex żmien biżżejjed. Qgħadna ftit ħdejn il-baħar nimxu u nieqfu, inħarsu u nitħaddtu, inbagħad irkibna u bqajna sejjrin dejjem max-xatt ix-xatt għas-Salini, għal baħar iċ-ċagħak, San Ġiljan, Tas-Sliema sa ma wsalna l-Belt, ferħanin u daħkanin bħal xħin tlaqna.